

8427

635

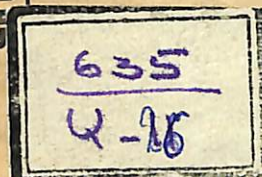
2h-26

64

ԲԱՆՋԱՐԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կազմեցին՝ Ա. Ա. յեղ Ա. Թ.

ԳԻՆԸ 20 ԿՈՊ.

2002

ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1929

2011

1. Ուղեցույց անթառային աշխատավորի 50 Լ.
2. Փիբուլյան յեվ Ս. Մեխոնյան—Ինչո՞ւ ձեռնառու չե գործարանում յուզ և շվեյց. պանիր պատրաստելը (սպառ.) 20 »
3. Փիբուլյան—Խոտաբույսերը և նրանց մշակության յեղանակները (սպառ.) 3 »
4. Խ. Սվադաբեցյան—Հիմա Հողային Որենսդրությունը, բացատրական հարց ու պատասխաններով. մասն առաջին, աշխատ. հոդուղտագործություն (սպառ.) 40 »
5. Պ. Հեֆիմյան.—Թթենու մշակությունը (սպառ.) 10 »
6. Պ. Հեֆիմյան.—Շերամի վորդը, նրա կերակրելն ու խնամքը 10 »
7. Խ. Յերեցյան.—Կաթնատնտեսության գործնական ձեռնարկ, մասն առաջին (64 նկ.) (սպառված) 1ա. 50 »
8. Վ. Մելիք-Շահնազարյան.—Ծխախոտի մշակությունը (սպառված) 20 »
9. Ս. Ֆրիդլից.—Տասը պատգամ անասնապահին 20 »
10. Խ. Յերեցյան.—Անհատական, թե՛ կոոպ. կաթնատնտեսություն 10 »
11. Հ. Հաբուլյուց.—Բատրակ, կնքիր պայմանագիր (չափածո) (սպառ.) 5 »
12. Մ. Թումանյան.—Շարքացանը և նրա նշանակութ. 15 »
13. Իս. Տեր-Ներսիսյան.—Ինչպե՞ս մշակել խաղողի այգիները (28 նկարով) (սպառ.) 35 »
14. Յերեմյան Գեղի գուզ.—Անդրկովկասյան Յերկրային կոմիտեի բանաձևը գյուղացիական հարցի մասին. (սպառված) 15 »
15. Հայաստանի կոմսոցիսական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի շուրջ Պլենումի Բանաձևերը (սպառված) 15 »
16. Ռ. Մամեյան.—Խոշոր յեղջուրավոր անասունների ժանտախտը (սպառվ.) 15 »

635

4-26

Այ

ԲԱՆՋԱՐԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կազմեցին՝ Ա. Ա. յեվ Ա. Թ.

13118-58 / 15521 - 52

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Մեր գործած սննդամթերքների մեջ, հացահատիկներից հետո, բանջարեղենները բռնում են յերկրորդ տեղը: Այնպիսի բանջարեղեններ ինչպիսիք են կարտոֆիլը, կաղամբը, պամիդորը, սոխը լոբին, վոսպը յեվ ալն, վորոնք սովորաբար մշակվում են տներին կից գտնվող բանջարանոցներում, տարեց-տարի անցնում են դաշտ յեվ բռնում են աչքի ընկնող տարածություններ:

Մանավանդ դա տեղի յե ունենալու այսուհետեվ, յերբ որեց-որ բազմանում ու ընդարձակվում են մեր կոլտնտեսությունները յեվ բանջարեղենները, վորպես ապրանքային մթերք, այդ տնտեսությունների ցանքաշրջանի մեջ բռնելու յեն պատկառելի տեղ: Համաձայն Հողփողկոմատի կազմած հեռանկարային հնգամյա ծրագրի, բանջարեղենների, դրանց մեջ նաեվ կարտոֆիլի ու ընդեղենների մշակությունը տարեց-տարի ընդարձակվելով, հետեվյալ պատկերն ե ստանալու. —

1929		1930		1931	
Հեկտար	Տոնն	Հեկտար	Տոնն	Հեկտար	Տոնն
16,340	213,396	17,715	246,710	21,964	285,964

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱՐԱՆ ՅԵՐԵՎԱՆՈՒՄ
 Գրառեպ. № 2115 (բ.) Պատվ. № 600
 Տիրած 2000

29597-Ա.հ.

1932		1933	
Հեկտար	Տոնն	Հեկտար	Տոնն
25.045	323.680	27.890	361.880

Տարածության ընդարձակման հետ ավելանալու յե նաեւ դրանց բերքատուությունն ու ապրանքայնությունն այնքան, վոր բանջարեղենները կազմելու յեն թե՛ ներքին շուկայի յեւ թե՛ արտահանության աչքի ընկնող մթերք։ Յեւ դա հասկանալի յե, յեթե աչքի առաջ ունենանք այն հանգամանքը, վոր Հայաստանի գրեթե բոլոր շրջաններն եւ բանջարաբուծության այս կամ այն խմբավորման համար ունեն գարգանալու բոլոր պայմանները։ — որինակ սոխը, պամիդորը, բադրջանը, տաքտեղը դաշտավայրերում, ընդեղները՝ լոբին, սիսեռը յեւ վոսպը, նաեւ վարունգը՝ նախալեռնային շրջանում, կաղամբը, կարտոֆիլը, բազուկը, մակնդեղը յեւ այլն՝ լեռնային շրջաններում, իսկ կանաչեղենն՝ ամեն տեղ։

Նկատի ունենալով այս բոլոր հանգամանքները, մենք այս գրքույկում տալիս ենք գործնական բանջարաբուծության ամենատարրական գիտելիքները բոլոր նրանց համար, վորոնք հետաքրքրվում են այդ կուլտուրաների մշակությամբ։

ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բանջարանոցի համար պիտանի յեն Հայաստանի գրեթե բոլոր շրջաններն ու վարելահողերը՝ յեթե միայն նրանք ունեն։

ա) Վոռոգման համար ջուր, բ) յեթե բանջարաբուծությամբ պարագող տնտեսությունն ունի բանվորական ագաս յեւ հարկավոր թվով ձեռներ։ Առանց վոռոգման ջրի բանջարանոցը, ուր և նա լինի, վտանգի տակ ե գտնվելու, իսկ առանց անհրաժեշտ քանակով աշխատավոր ձեռքերի՝ անկարելի յե բանջարանոցում տանել բոլոր կարևոր աշխատանքները, առանց վորոնց բանջարանոցները կխեղդվեն մուխոտերից և բանջարանոցը կընդունի վորորմելի տեսք, տալով ամենաչնչին բերք, յերբեմն նույնիսկ վնաս։

Հաջողության մյուս պայմանները՝ լավ սերմը, գործիքներն ու մեքենաները միշտ ել, յեթե կամք ու ցանկություն լինի, կարելի յե գտնել, պատրաստել ու ձեռք բերել Հայգյուղկոոպի միջոցով։

Անցնենք բանջարանոցի բյույսերի մշակության յեղանակներին առանձին-առանձին։

Ի. ԿԱՐՏՈՓԻԼ

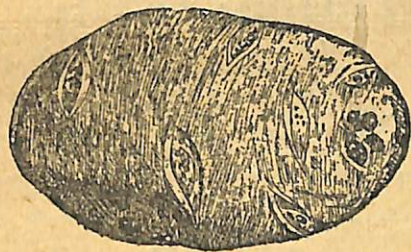
Հայաստանում բանջարանոցային բույսերից ամենից տարածվածը կարտոֆիլն է։ Նա հաշտ-դուլթյամբ բսնում է ինչպես մեր ամենաբարձր, ցուրտ գոտիներում, նույնպես և լեռնային ու նախալեռնային շրջաններում. միայն շատ տաք դաշտավայրերումն է, վոր նա իրեն իր հարազատ տեղում չի գտնում։ Սակայն այնտեղ ել հաշտդուլթյամբ կարող են մշակվել կարտոֆիլի վաղահաս տեսակները, վորոնք արդեն հունիսի սկզբներին այնքան են մեծացած լինում, վոր կարող են շուկա հանվել և բարձր գներով ծախվել։ Վաղահաս կարտոֆիլի մշակութայն համար ամենից հարմար են՝ Յերեանը, Հրազդանի, Սարգարաբաղի, Ղամարլվի շրջանները և Սանահնի ձորը, սկսած Աղթալայից մինչև Սադախլո կայարանը՝ յերկաթուղու գծի մոտ գտնված գյուղական հողերում։ Յերկաթուղու մոտիկությունը հնարավորություն կտա գյուղացուն վաղահաս կարտոֆիլը բանվորական և արդյունաբերական մեծ քաղաքների շուկաները հանել և լավ գներով վաճառել։

Տեսակները.—Կարտոֆիլի տեսակները շատ են և բաժանվում են յերեք խմբի—կեռի կարտոֆիլ, վոր լինում է շատ խոշոր և տալիս է մեծ

բերք և գործադրվում է անասուններին կերակրելու համար, գործարանային կարտոֆիլ, վորը վերամշակելով ստանում են ոսլա և սպիրտ և, վերջապես, ուսելու կամ սեղանի կարտոֆիլ, վորը ծառայում է մարդկանց համար վորպես ամենագործածական սննդամթերք։

Այս վերջիններից Անդրկովկասում ամենից լավ տեսակներ են համարվում՝ Լոուու սպիտակ և դեղին տեսակները, Աբարանի մոխրագույն կեղևով սպիտակ, դիմացկուն տեսակը, Ախալցխայի բաց վարդագույն վաղահաս տեսակը և Բորժոմի սպիտակ ու կարմիր տեսակները։

ՍԵՐՄԱՑՈՒ.—Կարտոֆիլը տնկում են կամ ամբողջ պլալարներով՝ կամ կտրատելով և հողի մեջ դնելով նրա կտորները, վորոնց վրա կա

Նկ. № 1. Կարտոֆիլի աչքերը

մեկ կամ յերկու աչք։ Ամբողջ կարտոֆիլներ ցանելիս ընտրում են ամենից առողջները և մի-

շակ մեծութիւնն ունեցողները: Մի հեկտարի վրա տնկում են 80—120 փութ:

Հողը.—Կարտոֆիլը սիրում է խորը, փուխը և բերրի հող: Դրա համար ել կարտոֆիլի համար ամենից լավ հողեր համարվում են ավազա-կավային, կավա-ավազային և մանավանդ թեթև սե-վահողերը: Յեթե ստիպված ենք կավային հողե-րում տնկել, աչդ դեպքում անհրաժեշտ է նա-խապես լավ աղբել հողը և գութանով կամ բահով փութաբացնել: Կարտոֆիլը սիրում է մո-խիր և աֆն ել վոչ շատ. հեկտարին 8—10 սալլ մոխիրը բավական է, վորպեսզի ստացվի առատ բերք, յեթե միայն հողը, ինչպես ասացինք, խորը փխրացված է: Կարտոֆիլը տավարի թարմ գոմաղբ չի սիրում, նրան պետք է տալ գոնե լեր-կու տարվա փտած գոմաղբ:

Հողի ՄՇԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.—Կարտոֆիլ ցանելու համար հողի լավագույն մշակութային լեզանակը հետևյալն է. ամառը—ցորենի, գարու հնձից անմիջապես հետո հողը պիտի խոզանավար ա-նել, ընդամենը՝ 5—8 սանտ. խորութեամբ, հետո, ուշ աշնանը-նոյեմբերին, ցրտերն ընկնելուց քիչ առաջ, արտը վարել մեծ գութանով կամ բահով խորը փորել 15—20 սանտ. խորութեամբ ու թողնել ձմրան սառնամանիքի տակ:

ՑԵՆՑԸ.—Գարնանը, աղբպես մշակված հողը,

յեթե նույնիսկ կավային է, փշրվում, փխրանում է գրեթե իր ամբողջ խորութեամբ ու իր մեջ պահում ձյան ու անձրևաջրերի մեծ պաշար: Մարտի վերջերին կամ ապրիլի սկզբներին, հենց վոր հողը սկսեց ցամաքել, արտը պետք է մեծ փոցխով փոջխել, նախապես մոխիր շաղ տալով վրան և ապա չութով կամ գութանով ակոսներ բացել ու շարքերով տնկել կարտոֆիլը՝ մեկը մյուսից 22—25 սանտիմ. հեռավորութեան վրա, իսկ շարքը—շարքից՝ 80 սանտիմետր:

Տնկած կարտոֆիլները գութանով կամ բա-հով պետք է ծածկել աֆնպես, վոր ծածկող հո-ղաշերտը 8—10 սանտիմետրից ավելի չլինի: Դրա համար գութանը դառնալիս իր դոշով ծած-կում է տնկածը և յերկու շարք դատարկ գնա-լով՝ բացում է յերրորդ ակոսը, ուր նույն կերպ տնկում են կարտոֆիլը և գութանով նորից ծածկում, և այսպես շարունակվում է աշխա-տանքը մինչև արտի վերջը: Վաղահաս կարտոֆիլ կարելի չե Հայաստանի դաշտավայրում ցանել մարտ ամսի կեսերին, իսկ լեռնային շրջաններում՝ ապրիլից վոչ շուտ, վորովհետև մարտի ցրտերը կարող են ցրտահար անել նրա մատղաշ ծիւրերը և նույնիսկ հողի միջի պալարները: Լեռնային բարձր տեղերում ցանքի լավ ժամանակը՝ ապրիլի յերկրորդ կեսն է, նույնիսկ մայիսի սկիզբը:

Կա կարտոֆիլ ցանելու երկու-բուռն կոչված յեղանակը, վոր կատարվում է այսպես. պարանով կամ մարկյոր*) գործիքով փոցխած, հավասարեցրած արտի վրա շարքերի համար գծեր են քաշում, — շարքը-շարքից 80 սանտիմետր հեռավորությամբ: Մեկ բանվոր բահով այդ շարքագծով գնալով բացում է 5—8 սանտիմ. խորության փոսեր, իսկ նրա լետեից յեկող մյուս բանվորը այդ փոսերի մեջ գցում է մեկ մեկ, իսկ յեթե մանր են՝ յերկու-յերկու կարտոֆիլ և ձեռքով ծածկում է հողը այնպես, վոր կարտոֆիլը ծածկվի առառավելը 2—3 մատի հաստությամբ: Այսպես անցնելով շարքից-շարք՝ ավարտում են ցանքը:

Ինչպես վերն ասացինք, ամեն մի հեկտարին տնկում են 80—120 փութ կարտոֆիլ՝ նայած շարքերի հեռավորության և կարտոֆիլի մեծության: Վորքան խոշոր է կարտոֆիլը, այնքան շատ սերմ է գնում, յեթե շարքերը նեղ են, իսկ փոսերը մոտ-մոտ, և ընդ-

*) Մարկյորը 2—2½ մետր յերկարության փոցի է, վորն ունի միմյանցից հավասար հեռավորության վրա գտնվող 3—4 վերջուկ յերկարության ատամներ: Այդ ատամները գծում են հողի վրա հավասար հեռավորության գծեր: Անհրաժեշտ գործիք է շարքացանի համար:

հակառակը, վորքան հեռու-հեռու յեն շարքերը և հեռու-հեռու յեկ ցանում են, այնքան քիչ սերմացու յե գնում:

ԽՆԵՄՔԸ — Յերկու-յերեք շաբաթից յերևում են ծիլերը: Յեթե մինչ այդ ցանած արտում մոլախոտեր են բսնում, պետք է թեթև կերպով փոցխելով՝ քաղհանել, Հենց վոր կարտոֆիլի

Նկ. № 2. Կարտոֆիլի պալարների դարգացումը հողի մեջ:

թուփը դառնում է 12—18 սանտիմետր, անհրաժեշտ է լայն և սուր թոխիներով կատարել առաջին թոխո մը, այդ ժամանակ կատարելու յե նաև առաջին բուզլիցքը այնպես, վոր կարտոֆիլի

Թփեր մինչև տերևները ծածկվեն հողակույտով: Այս աշխատանքների հետ միաժամանակ ինքն իրեն շինվում են շարքերը, վորոնց միջով անցնելու յե կարտոֆիլը ջրող ջուրը, յեթե նա փռուգվելու յե:

Առաջին քաղհանից և բուգլիցքից հետո, կարտոֆիլի Թփերն սկսում են ուժեղ կերպով զարգանալ և, չանցած 20 որ, կարիք ե զգացվում Թե՛ բուգլիցքը և Թե՛ քաղհանը կրկնել յերկրորդ անգամ: Այս անգամ արդեն բուգլիցքը կատարելիս պետք ե բույսի չորս կողմի հողը խորը փխրացնել: Նույնը պիտի անել նաև մի 20 որից հետո, և կրկնել դարձյալ մի 20 որից հետո. այսպիսով կարտոֆիլն իր զարգացման 4 ամիսների ընթացքում 3—4 անգամ փռխրացվում և քաղհանվում ե:

Մեծ տարածությունների վրա այս աշխատանքները պետք ե կատարել բուգլիցք մեքենայով—կուլտիվատորով: Կուլտիվատորին լծում են մի ձի կամ մի զույգ յեզ: Դրանով կատարած աշխատանքը ձեռքով արածի համեմատությամբ՝ կրկնակի արագ ե կատարվում և կրկնակի յել եծան ե նստում:

Ջրելը.—Պետք ե ամեն կերպ խույս տալ կարտոֆիլը շատ ջրելուց: Ամենաչոր տեղերում իսկ յերեք-չորս ջուր տալն ել բավական ե, յեթե

միայն հողը լավ փռխրացված ե և արտը քաղհանված: Սովորաբար յերկու-յերեք անգամ ջրելը միանգամայն բավական ե, և դա ամենից լավ ե անել յերկրորդ և յերրորդ փռխրացումից հետո, յեթե, իհարկե, ջրելու կարիք ե զգացվում: Պիտի նկատի ունենալ, վոր ջուրն ամրացնում ե հողը և անհամացնում կարտոֆիլը:

ԲԵՐՔ ՓՈՂՈՎԵԼԸ.—Կարտոֆիլը հողից հանում են, հենց վոր նրա Թփերի տերևներն սկսում են Թառամել—դեղնել: Կարտոֆիլի հասած լինելը իմացվում ե, յերբ բուլթ մատով հուպ տալիս՝ նրա կեղևը կամ չի պոկվում, կամ Թե պոկվում ե դժվարությամբ: Չհասած դրությամբ ժողոված կարտոֆիլը յերկար չի դիմանում, հոտում ու փտում ե, իսկ շատ ուշ ժողովելն ել վտանգավոր ե, վորովհետև աշնան վերահաս ցրտերը կարող են նրան ցրտահար անել: Կարտոֆիլը հանում են կամ բահերով, յեթե փոքր տարածյան վրա յե, կամ փոքր գութաններով, վորն անցնելով միջնակների միջով, իր խոփով շուռ ե տալիս հողը և կարտոֆիլները հողի յերես են դուրս գալիս: Կան հատուկ գործիքներ, վորոնք կոչվում են կարտոֆիլահանիչներ: Այդ գործիքներով հանած կարտոֆիլները չեն վնասվում ու չեն կիսվում-վիրավորվում, մի բան, վոր անում ե Թե՛ բահը և Թե՛ սովորական Թեթև գութանը:

ԲԵՐՔԸ.—Կարտոֆիլը, նայած տեսակին ու մշակությանը, հեկտարից տալիս է 350—1200 փութ կամ 100—200 ցենտներ բերք. վաղահասների բերքը սովորական տեսակների բերքից պակաս է լինում, բայց բարձր է գնահատվում:

ՊԱՀՆԵԼ.—Կարտոֆիլը, յեթե խնամքով է պահվում, դիմանում է վեց-յոթ ամիս: Դրա համար հարկավոր է ջուկել փաստածներն ու հիվանդները, վրայից ու միջից մաքրել հողի կտորներն ու ցեխը, փռել արևի տակ մի քանի օր և հետո միայն չոր նկուղում դարսել, ծածկել ծղոտով և վրան 4 մատ հաստությամբ չոր հող ածել: Պահելու վեց ամսվա ընթացքում կարտոֆիլը պակասում է 8—10 տոկոս: Սերմացու կարտոֆիլը պետք է ջուկել աշնանից—ընտրելով ամենից առողջներն ու միջակ մեծություն ունեցողները և պահել առանձին:

ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.—Հաճախ կարտոֆիլը վարակվում է սեմ փսում հիվանդությամբ. դա յերևում է նրանից, վոր հուլիսին և օգոստոսին տերևները ծածկվում են գորշ ու սև բծերով, վորից հետո տերևները չորանում են: Այս հիվանդությունը տերևներից անցնում է կարտոֆիլին և հետզհետև վարակում է գրեթե բոլորին: Հիվանդությունը կարելի չէ բուժել՝ զատելով առողջները հիվանդներից և բորդոյան հեղուկով

(100 ֆունտ ջրի մեջ լուծելով 1 կիլո արջասպ և 4 կիլո կիր), վորի լուծույթի մեջ լցնում են կարտոֆիլը, պահում են մի քանի րոպե և ապա հանում են ու չորացնում: Նույն լուծույթով պետք է բուժել կարտոֆիլի թվերը, յերբ հիվանդությունը դեռ նոր ելերևացել:

Սրակիչների մեջ լցնելով այդ լուծույթը, սրսկում են հիվանդ տերևները, աշխատելով, վոր դեղը նստի տերևների յերեսին և կաշի նաև նրա ցածի մակերևույթին: Յերկու անգամ սրսկելը բուժում է այդ հիվանդությունը, վորը 60—80 տոկոսով փաստում է բերքը:

2. Կ Ա Ղ Ա Մ Բ

ՀՈՂՆ ՈՒ ՆՐԱ ՄՁԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.—Կաղամբը սիրում է խոնավ և թարմ աղբով պարարտացրած հող: Կաղամբի հողը պետք է նախապես աղբել, հեկտ. տալով 75—100 սայլ աղբ և վաղ աշնանից խորը վարել: Գերադասելի չէ ձիու աղբը, կամ խառը՝ ձիու և տավարի: Յեթե այդ քանակությամբ աղբ ձեռք բերել դժվար է, այդ դեպքում ավելի լավ է, փոխանակ աշնանն ամբողջ հողն աղբելու, գարնանն աղբել միայն այն ակունքերը, ուր անկվելու չեն կաղամբի շիթիլները: Դրանից առաջ անհրաժեշտ է աշնանը

վարած հողը գարնանը վաղ նորից վարել կամ
լավ բահել ու փոցխել և հետո գութանով ակոս-
ներ բացել շիթիլների համար: Ակոսները պետք
է բացել մեկը մյուսից 1—1 $\frac{1}{4}$ մետր հեռավո-
րության վրա և ամենաքիչը՝ 16—20 սանտ. խո-
րությամբ:

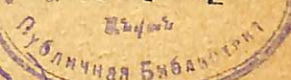
ՇԻԹԻԼՆԵՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ՊԵՏՐԱՍՏԵԼԸ.—Ժամա-
նակ շահելու և լավ շիթիլներ ստանալու համար
պետք է լավ աղբած հատուկ մարգերի մեջ ցա-
նել կաղամբի սերմը, մարգերը պաշտպանել
ցուրտ քամիներից և գիշերները ծածկել ճյուղ-
ներով ու հասիլներով: Ամենից լավ է ունենալ
հատուկ *swaf ջերմոցներ* *), ապակյա ծածկոցներով:
Այդ ջերմոցներում կաղամբը ցանում են հուն-
վարին կամ փետրվարին: Յեթե տաք ջերմոց-
ներ պատրաստելը դժվար է, այդ դեպքում կա-
րելի չէ նրանց մասամբ փոխարինել կիսաօթի
ջերմոցներով, պայմանով, վոր մարզը փորված
լինի կես մետր խորությամբ, հողի կեսը դուրս
հանվի և մեջը լեցվի ձիու աղբ ու վրան ածվի 2-3
վերեոյ հաստությամբ ավազախառը փուխը հող:
Այդպիսի ջերմոցներում ցանած սերմը մի ամ-
սում բուսնում է և տալիս է բավականի լավ
շիթիլներ, վորոնք հենց վոր դառնում են 10-25

*) Տաք ջերմոցներ պատրաստելու յեղանակը
ցույց կտա շրջանային գյուղատնտեսը:

սանտ. անմիջապես տեղափոխում են իրենց
մշտական տեղը: Շիթիլներից պետք է ընտրել
այնպիսիները, վորոնք առողջ են, փարթամ և
վորոնց արմատները լավ զարգացած են և ունեն
շատ թելիկներ:

ՇԻԹԻԼՆԵՐ ՏՆՆԵԼԸ.—Ինչպես ասացինք, շի-
թիլները պետք է տնկել արդեն պատրաստի ա-
կոսների մեջ, վորոնք նախորոք կամ ամբողջո-
վին են աղբած կամ ակոսների մեջ ձիու աղբ է
ածվան: Փայտե բիրով 16-20 սանտ. փոս են
բացում և քիչ թեք դրությամբ տնկում են շի-
թիլները ու անմիջապես հողով ծածկում մինչև
շիթիլի տերևները, և ձեռքով շուրջը մի փոս բա-
ցում: Մեծ տարածությունների վրա գործն ա-
րագ է գնում, յեթե մեկը բիրով փոսեր է բա-
ցում, իսկ մյուսը տնկում է շիթիլը և ծածկում
է հողով: Շիթիլները տնկում են մեկը-մյուսից
30—40 սանտիմետր հեռավորության վրա՝ ուղիղ
շարքերով: Դրա համար լավ է ակոսի մի ծայրից
մյուսը բարակ պարան կապել և պարանի ուղ-
ղությամբ փոսեր բացել ու շիթիլներ տնկել: Կանո-
նավոր, ուղիղ և միմիանցից հավասար հեռավո-
րության վրա տնկված շիթիլները հետագայում
զգալիորեն հեշտացնում են կաղամբի համար ան-
հրաժեշտ մյուս աշխատանքները—շրելը, բժշկե-
լը, միջնակների փուխը արցունքն ու քաղցանը:

15521-5

Շիթիւներ տնկելը պետք է հարմարեցնել ապրիլ 20—30 ին, յերբ ցրտերն անցած են լինում:

ԱՌԱՋԻՆ ԶՈՒՐԸ.— Շիթիւնները տնկելուց հետո անմիջապէս պետք է ջրել դույլով կամ ձըն-ձյուղով: Զուրը պիտի կամաց ածել շիթիւի շուրջը շինած փոսերի մէջ: Մի դույլ ջուրը բավական է 5—8 շիթիւի: Այս առաջին ջուրը կաղամբին բավական է մոտ յերեք շաբաթ: Տաս մշակը մի հեկտարի վրա մի որում կարող են կատարել այս բոլոր աշխատանքները:

ԽՆԱՄՔԸ.— Մինչև շիթիւնների իրենց նոր տեղում ամրանալն ու հարմարվելը և ապա մեծանալը, արտի վրա բուսնում են բազմաթիւ մոլախոտեր: Բանջարանոցի աջողութունը կախված է առաջին հերթին այդ մոլախոտերն իր ժամանակին և հիմնովին քաղհանելուց ու վոչ-ընչացնելուց: Առաջին մոլախոտեր պետք է քաղհանել կամ ձեռքի թոխիներով և ուրագներով կամ, յեթե կաղամբուտը մեծ տարածութուն է բուսում, ձեռքի կամ ձիաքարշ կուլտիվատորներով: Այս առաջին աշխատանքից անմիջապէս հետո պետք է հողը փութրացնել ու կաղամբի բուգերը լցնել թոխիներով կամ բուգիցք մեքենայով: Սրանով յերեք նպատակի լինք հասնում. առաջինը մատողաշ կաղամբի բուսը լավ արմատակալում է, յերկրորդ՝ ջուրն ու խոնավութիւնը

յերկար է մնում հողի մէջ և յերրորդ՝ սրանով վոչնչացնում ենք կաղամբուտի մէջ յեղած բոլոր մոլախոտերը, վորոնք զարգանում են ի հաշիվ կաղամբի անհրաժեշտ սննդանյութերի և խանգարում են կաղամբի լավ զարգանալուն:

Նկ. № 3. Կաղամբ Բրաունշվեյգի:

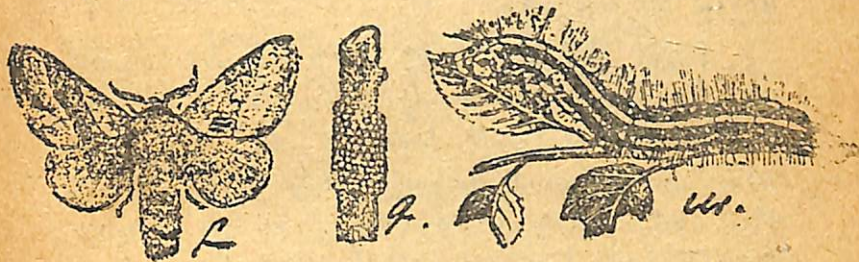
Յերկրորդ ուժեղ բուգ տալը պետք է անել մի ամսից հետո, յերբ կաղամբը սկսում է արդեն գլուխ բռնել: Բուգ տալը և քաղհանը կատարվում է 4—5 անգամ՝ ամեն յերկու շաբաթ: Յուրաքանչյուր քաղհանից հետո պետք է կաղամբը ջրել և միջանի որ հետո բուգը տալ:

ՊԵՏԱԿԱՆ ՎՆԱՍՏՏՈՒՆԵՐԻ ԳԵՄ.— Կաղամբի վնաս-

սատուներէից ամենից վտանգավորները կաղամբի վորդերն են, վորոնք զարգանալով դեղնագուլն ձվիկներէից, ագահաբար ծամում են կաղամբի տերկները, թողնելով միայն նրանց միջի լերկար թելերը: Այս ձվիկներն առաջ են գալիս կաղամբի թիթեռներէից, վորոնք հունիսին նստում են կաղամբի տերկներէի ցածի մակերևոյթի վրա և միանգամից ածում միջանի հարյուր ձու: Սրանցից մի քանի որում դուրս են գալիս մանր վորդեր ու սկսում են ուտել տերկի կեղնն ու նրա միջուկը՝ անցնելով տերկից տերկ: Ամենից լափեւ ե այդ ձվիկները վոչնչացնել տերկներէի վրա տրորվելով, քանի դեռ նրանք թրթուռ չեն դարձել, իսկ լեթե արդեն վորդեր են դարձել, պետք ե խնամքով ժողովել նրանց ու տրորել: Սա պետք ե անել ամեն որ՝ յերկու շաբաթ շարունակ, մինչև նրանց կատարյալ վոչնչացումը:

Մյուս վնասատուն կաղամբի լիկն են.—դա փոքր, սև գուլնի միջատ ե, վորը նստում ե տերկներէի վրա և նրանց ծակծկում ե: Սրանց դեմ կարելի չե կռիւ մախորկայի լուծույթ սրսկելով: 100 գրամ մախորկան պիտի լեփ տալ 10 դուլ ջրի մեջ և ստացված հեղուկը լցնել սրսկիչի մեջ ու խնամքով սրսկել կաղամբի բոլոր տերկները: Մի հեկտարին գնում ե 4—5 կիլո մախորկա:

Շուկայում ծախվում ե մախորկայի պատ-բաստի փոշի: Փոշիի գործածութիւնը գրված ե փաթեթի վրա:

Նկ Ձ 4. Կաղամբի վորդը:

ա—Թրթուրը, բ—Թիթեռը, գ—Ածած սերմը (ձվիկները):

ԲԵՐՔԻ ԺՈՂՈՎԵԼԸ.—Նայած կաղամբի տեսակներին — վաղահաս, միջահաս և ուշահաս—կաղամբը գլխակալում ե ոգոստոսից մինչև հոկտեմբերի վերջը: Ժողովելուց մի քանի շաբաթ առաջ հատուկ դանակով կամ հենց ձեռքով հեռացնում են կաղամբի ստորին մասի աղտոտած, մասամբ թոշնած ու ցած ընկած տերկները. դրանից հետո կաղամբը ամբողջակի ու գեղեցիկ տեսք ե ստանում և, կարծես, ավելի չե ամբանում: Հետո հասնում ե կաղամբ ժողովելու շրջանը, վորը չպետք ե շատ ուշացնել, հակառակ դեպքում կցրտահարվի: Ճիշտ ե, կաղամբին մի քիչ ցուրտ են ուտեցնում—բայց դա չպետք ե չափազանցացնել: Նայած տեղին ու լեղանակին, նրա կտրելը

կարելի չե յերկարացնել մինչև նոյեմբերի յերկ-
րորդ կեսը: Կաղամբը կտրուած են սուր զանակ-
ներով՝ գետնից վեր և զգուշությամբ փոխա-
դրուած են չոր տեղ:

ԲԵՐԲԸ ՅԵՎ ՏԵՍԵՆՆԵՐԸ.—Մի հեկտար կաղամ-
բուտից, նայած կաղամբի տեսակին, ստացվում
է 1000—3000 փութ, կամ 16—45 տոնն կա-
ղամբ, ըստ վորում վաղահասները լինում են ա-
վելի մանր, իսկ ուշահասները՝ ավելի խոշոր:
Վերջիններից նշանավոր են Բրաունսվիլդի, Բոլ-
դարական, Կոլումենկա տեսակները, վորոնց ա-
մեն մի գլուխը քաշում է 5—12 կիլո: Վաղա-
հաս տեսակներից նշանավորներն են՝ ուռ-
սական Բրոնկան, Երժուրսի, Լադոգի տեսակ-
ները: Հայաստանում լավ տեսակներն են Լոռու
և Լենինականի ուշահաս, խոշոր տեսակները:

3. Պ Ա Մ Ի Դ Ո Ր

Պամիդորը (տուժատ, կարմիր պորընջան)
տաք կլիմայի բույս է, լավ բուսնելու համար նա
պահանջում է մոտ հարյուր հիսուն տաք որ,
միջակ վոռոգում և ամենաուշադիր խնամք ու
մշակութուն:

ՀՈՂԸ ՅԵՎ ՆՐԸ ՄԵՆԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.—Պամիդորը
սիրում է փութը, տաք և փտած մասերով (աղբ)

հարուստ հող. այդ պայմաններում է, վոր նա
լավ զարգանում է և տալիս է լավ ու մեծ բերք:
Հողի մշակությունը նույն է, ինչ վոր կա-
ղամբի համար. այն է՝ աշնան վար, — նախապես
աղբած, զարնան կրկնավար և փոցխել, հետո
մարկյորներով շարքեր գծել, վորոնցով գութանը
անցնելով բացում է ակոսներ, ուր տնկվելու լեն
պամիդորի շիթիլները:

Կաղամբի պես, պամիդորի համար ևս ան-
հրաժեշտ է ունենալ շիթիլանոց, ուր նախապես
ցանում են պամիդորի սերմը, առատ ջրում,
ցրտից հասրենքերով պաշտպանում, քաղհանում և
սեհրակացնում: Հենց վոր շիթիլները ճյուղավոր-
վում են, զգուշությամբ հանում են ու, կաղամբի
պես, շարքերով տնկում են հողի մեջ մինչև բուգը:
Պամիդորի շիթիլները նույնպես տնկում են մեկը
մյուսից 40—50 սանտիմետր հեռավորության վրա
և տնկելուց անմիջապես հետո ջրում են: Հայաս-
տանի տաք շրջաններում սերմը շիթիլանոցում
կարելի չե ցանել ապրիլի սկիզբներին, յերբ որերը
տաքացած կլինեն և ցրտահարության վտանգն
անցած: Վորքան առատ լինի շիթիլանոցի մեջ
ձիու աղբը — այնքան շուտ և փաթթած կզարգանա
շիթիլը: Այսպես, ապրիլի 15 ին ցանած սերմից
մայիսի 10-ին շիթիլներն այնքան մեծացած են
լինում, վոր նրանց կարելի չե փոխադրել դաշտ:

ԹՈՒՄՐ ՅԵՎ ՅԱՐԷ.—Պամիրորի հետադա խըն-
ամբը կախված է մասամբ նրանից, թե, արդյոք
ուղղում ենք այն թմբերի վրա մեծացնել, թե
առանց թմբերի—ձողերի վրա: Առաջին դեպքում
փուխրացման ժամանակ պամիրորի շար-
քերի ուղղությամբ 60—70 սանտիմ. լայության
թումբեր են կապում, յերբ միջնակները կուլ-
տիվատորներով մշակում են: Այդպիսով, ակոս-
ները դառնում են առվակներ, և ջուրն անմիջա-
պես պամիրորների տակով չի հոսում, այլ
թմբերի միջով ծծվում է պամիրորի տակ. իսկ
յերբ մշակում ենք առանց թումբերի, այդ դեպ-
քում պամիրորն առանձին-առանձին թուփերը
հետագայում անհրաժեշտ է կապել հատուկ ձո-
ղերի, վորոնք տնկվում են յուրաքանչյուր թփի
կողքին: Զողերը շինում են ամուր փայտից մի-
ջին հաշվով մի վերջով հաստությամբ $1\frac{1}{2}$ արշին
յերկարությամբ և խրում են թփերի մոտ, հետո,
յերբ պամիրորն սկսում է ծաղկել ու պտուղ
բռնել, նրա ճյուղերն ճլուպով կապում են այդ
ձողերից, վորով թույլ չեն տալիս, վոր պամի-
րորը պարկի հողի վրա, կեղտոտվի կամ փախ-
Այսպիսով, պամիրորները շուտ են հասնում և
մաքուր են մնում: Բացի դրանից գրեթե բերքի
90%-ը հեշտությամբ քաղվում ու շուկայի ապ-
րանք է դառնում: Այս յերկու ձևերից մեկն ու

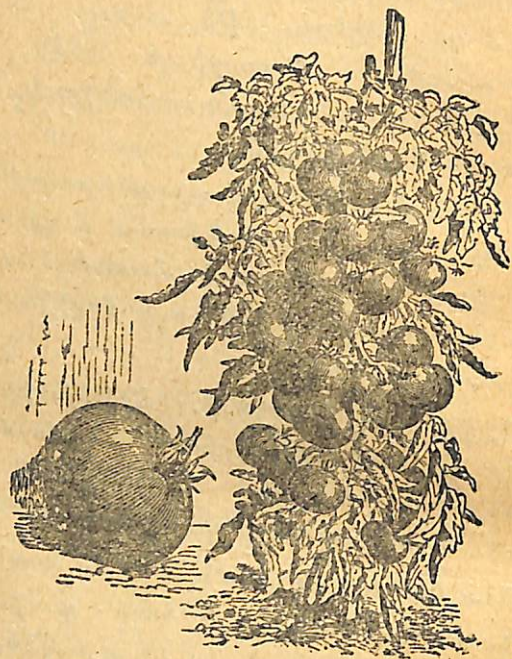
մեկով մշակելու խնդիրը պետք լուծել հենց
սկզբից, վորպեսզի դրա համաձայն էլ տարվի
մշակությունը: Մի հեկտարին զնում է 15—18
հազար ձող: Զողերը, լեթե ամուր փայտից
են, դիմանում են 3 տարի, և ամեն տարի
10—15% նորոգութույթյուն պահանջում: Դրանց
հատը արժե 2—3 կոպեկ:

Թմբերի վրա մեծացվող պամիրորը թեև ա-
վելի բիշ ծախք է պահանջում, բայց բերքի
20%-ը փչանում է, մնում է չհասած և համեմա-
տաբար ավելի ուշ է հասնում և վերջին հաշվով
ավելի թանգ է նստում:

ԽՆՇՄՔՐ ՅԵՎ ՎՈՌՈՐՈՒՄ.—Շիթիները տնկե-
լուց 15 ուր հետո ամբողջ հողը ծածկվում է մո-
լախոտերով, վորի դեմ պահանջվում է լավ
քաղհան, և ամբողջ հողի փուխրացում:

Դրա համար անհրաժեշտ է 15 ուրը մի ան-
գամ կատարել քաղհան և հողը փուխրացնել:
Առաջին անգամ քաղհանում են ուրագներով, իսկ
հետևյալ անգամները ձեռքի կամ ձիաքարշ կուլ-
տիվատորներով, վորով աշխատանքը կրկնակի և
յեռակի եժանանում է: Կաղամբի պես պամի-
րորն ևս ամեն մի քաղհանից հետո պիտի ջրել:
Զուրը պետք է հոսի պամիրորների առվակների
միջով վոչ արագ, այլ հանդարտ, վորպեսզի խորը

ծծվի հողի մեջ: Լավ փութացրած հողին, նույն-
խակ ամենաշուգ տեղերում ամառը 5-6 շուրը բույս-

Նկ. 5. Պամիդորը ձողին կապած:

րովին բավական է. ավելորդ ջրերը միայն ամրաց-
նում է ե հողը և նպաստում մոլախոտերի բազ-
մանալուն: Ոգոստոսի վերջին պետք է տալ վեր-
ջին շուրը և թողնել, վոր պամիդորը հասնի՝ լավ
կարմրի:

ՌԻՃԵՐԻ ՎՈՉՆՉՆՈՒՄԸ.— Պամիդորը շուտ զար-
գացող և «յերեսը պինդ» բույս է: Հենց վոր
նա դառնում է յերեք ճյուղանի, սրանց
արանքներից հետզհետե զարգանում են նոր
ճյուղեր ու տերևներ. դրանք կոչվում են բիճեր:
Բիճերը բույսի բերքավորությունն ուղացնում են,
ուստի անհրաժեշտ է հենց սկզբից դրանց հե-
ռացնել՝ յեղունգով կամ սուր դանակով: Ամե-
նից լավ է պամիդորի թփի վրա թողնել 4—5
սկզբնական ճյուղ և այնուհետև դրանից դուրս
յեկած բիճերը նույնպես կտորել: Թողած 4-5 ճյու-
ղերի վրա բռնած պամիդորներն ավելի խոշոր
են լինում, շուտ են հասնում—առանց վնասելու
բերքի քանակին:

Պամիդորի ծաղկելուց հետո, վորը տեսում է
հունիսից մինչև ուշ աշուն, սկսվում է նրա
պտղակալումը: Հուլիսից յերևում են պամիդորի
դեռ կանաչ պտուղները, վորոնք այնուհետև
լցվում, խոշորանում են և ոգոստոսի մեջ ըսկ-
սում են հետզհետե կարմրել: Մա պամիդորի հաս-
նելու նշանն է:

ՐԵՐՔԻ ԺՈՂՈՎԵԼԸ.— Բերքը պետք է ժողո-
վել հենց վոր պամիդորը հավասարապես կար-
մրած է լինում: Թողնել, վորպեսզի պամիդորը
շատ հասնի—միտք չունի, քանի վոր այդ դեպ-
քում նա փափկում է և փոխադրության համար

դառնում անդիմացուն։ Պամիրդորի բերքը տևում է $1\frac{1}{2}$ ամիս և վերջանում է ուշ աշնանը — սառնամանիքներն ընկնելիս, յերբ նրա թփերը սևանում են, իսկ դեռևս չհասած պտուղները սառչում և գորշ գույն են ստանում։

Պամիրդորը առատաբերք բանջարապտուղ է. նրա մի հեկտարից, նայած տեսակին, ստացվում է 250—500 ցենտներ, վորի 80% -ը, յեթե միայն բույսն իր ժամանակին է տնկված, հասնում է և տալիս է լավ յեկամուտ։ Ամենից ձեռնատու յե պտուղներն հետդհետե ժողովել, մաքրել ցեխից, յեթե կա, ջրկել ըստ մեծության, գույնի ու տեսակի և հատուկ արկղների մեջ խնամքով դարսելուց հետո ուղարկել շուկա վաճառելու (Հայգյուղկոոպ)։ Պամիրդորի չհասած կանաչ պտուղներն աշնանը ուշ կարելի յե քաղել և վաճառել — թթու դնելու համար։ Այնպես վոր այդ կողմից ևս նրա վերջին մնացորդներն ունենում են շուկայի վորոշ արժեք։

ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.— Պամիրդորի բազմաթիվ տեսակներից լավագույնների են «Շուսհասուկնեի քազավոր» («король ранних»), «Թագավոր Հուսիքե», «Միկադո» տեսակները։ Հայաստանում պամիրդորը շատ լավ հասնում է և առատ բերք է տալիս Յերևանի և ՆՇմիաձնի դաշտավայրերում, Սանահնի ձորում, Իջևանի դաշտում։

յին շրջանում, Դարալագյազի, Ղափանի ձորերում և այլն։ Նրանք բավարար կերպով հասնում են նաև մեր նախալեռնային գոտում, մանավանդ յեթե ցանված են արևելա-հարավային լանջերում և տնկված են վաղահաս շիթիլներ։

4. ԲԱԴՐՉԱՆ

Բադրջանը, պամիրդորի պես, սիրում է տաք կլիմա, խորը փուխրացրած և լավ պարարտացրած հող, պայմանով, վոր նա վոռոգման ջրով ապահովված լինի։ Մի հեկտարին բավական է 4—5 ֆունտ, կամ 2 կիլո սերմ։

Բադրջանի խնամքը, քաղհանելը, հողի փուխրացումը, ջրելը, տնկելու ձևը, շիթիլներ պատրաստելը նույնն է, ինչ և պամիրդորինն ու կադամբինը, այն տարբերությամբ միայն, վոր նա ամուր ցողուն ունենալով, կարիք չունի վոչ բիհերի, վոչ պտուղները կապելու և վոչ ել բիճերը պոկելու։

Լավ մշակված մի հեկտարի վրա տնկվում է 18—20 հազար շիթիլ. ամեն մի թուփը կարող է տալ միջին հաշվով 5—6 պտուղ կամ մոտ 100—120 հազար բադրջան, վորն անում է մոտավորապես 160—200 ցենտ. մթերք։

Նրա մշակության ծախքը $15—20\%$ -ով պամիրդորից եժան է նստում։

Բաղրջանի լավ տեսակներէց ե համարվում «Պարսկական» մույգ մանիշկագուշն գուշնով, յերկարավուն և չհաստացող տեսակը: Լավ ե նաե Յերևանի տեսակը:

5. ԲԱԶՈՒԿ ՅԵՎ ԳԱԶԱՐ

Արմատաբույսերից ամենից գործածականները բազուկի և գազարի այն տեսակներն են, վորոնք տարբեր յեղանակներով գործադրվում են մեր կերակուրների մեջ՝ կամ անմիջապես և կամ վորպես համեմունք:

ՀԱՂԻ.—Բոլոր բանջարեղեններից արմատաբույսերն ամենից ավելի կարիք ունեն խոր մշակված, փխրուն և լավ պարարտացրած ու աղբած հողերի: Վորպես պարարտանյութ գործադրվում ե մոխիրն ու փտած գոմաղբը: Վերջինն ավելի նպատակահարմար ե արտի վրա փռել աշնանից, վորից հետո հողը խորը վարող գութանով գութանում են ու թողնում մինչև գարուն, հետո փոցխում են, հավասարեցնում, մարկյորներով շարքերը նշում ու գութանով կամ չութով ակոսներ բացում, վորոնց մեջ և շաղ են տալիս սերմը՝ մեկը-մյուսից յերկու-յերեք մատ կամ 5—7 սանտիմետր հեռավորությամբ և իսկույն ձնծյուղներով ջրում են:

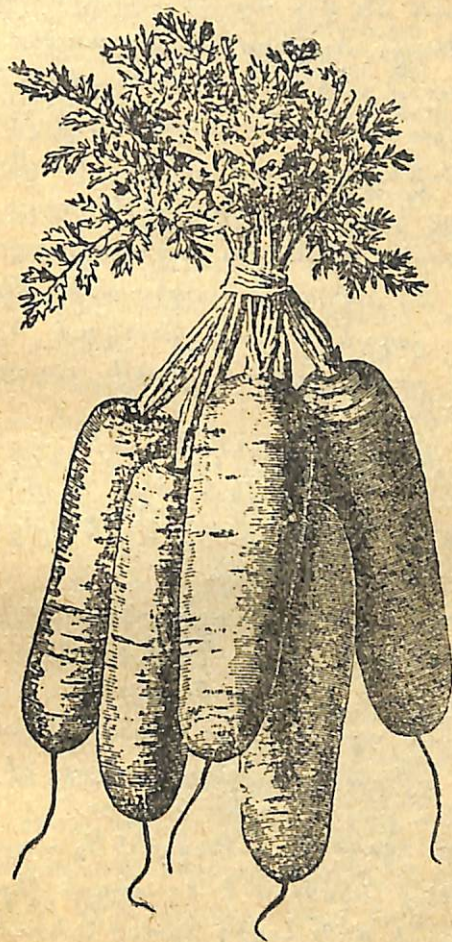
ՅԵՆՔՆ ՈՒ ՄՇԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.—Բազուկը գազարից 19 որով շուտ ե ծլում ու հողից դուրս գալիս, այն ինչ գազարը ծլում ե ցանքից 20 և ավելի որ հետո:

Հենց վոր բազուկի ծիւերն յերևացին, պետք ե քաղհանել բոլոր մուխոտերը, հողը փութրացնել և բուգերը տալ, փութր հողը մոտեցնելով նոր դուրս յեկած բազուկի և գազարի արմատներին:

Յերբ բազուկի ցանած ծիւերն այնքան մեծանում են, վոր բույսի արմատները 2—3 վերջով բոլ են ունենում, պետք ե բազուկը սեհրակացնել, դուրս քաշելով իրարու շատ մոտ բուսածներն այն հաշվով, վոր մեկից մինչև մյուս բույսը մնա 10—15 սանտիմետր տարածություն: Յերկրորդ քաղհանից և փութրացումից հետո արտը պետք ե ջրել, անելով յերկրորդ սեհրակացումը, այս անգամ թողնելով մեկը մյուսից մոտ մի թիգ կամ 18—24 սանտիմետր տարածություն, իսկ շարքը-շարքից՝ բազուկի համար 50—60 սանտիմետր, գազարի համար՝ 30—40 սանտիմետր: Շարքերի մեջտեղից անցնելու յե այն առվակը, վորով ջրվելու յեն այս բույսերը: Ջրել պետք ե ամեն քաղհանից հետո: Ամառվա ընթացքում պետք ե ջրել 5—6 անգամ և նույնքան անգամ ել մարգերը քաղհանել և հողը փութրացնել:

ՏՆԿԵԼԸ ՅԻԹԻՆՆԵՐՈՎ ՅԵՎ ԽՆԸՄՔԸ.—ՅԵԹԵ
ցանկանում յեն ստանալ շուտ հասնող մթերք—
ցանքը պիտի կատարենք վոչ թե անմիջապես
մարգերում կամ արտի մեջ, այլ նախապես—
ապրիլի մեջ պիտի պատրաստել հատուկ շիթի-
լանոց, վորտեղից 3—4 վերջոկ հողից բարձրացած
շիթիլները պետք է տեղափոխել իրենց մշտական
տեղը—տնկելով մեկը-մյուսից 12—18 սանտի-
մետր հեռավորության վրա: Տնկելու այս յեղա-
նակը կատարվում է այսպես. լավ փոխրացրած
արտի մի գլխից մինչև մյուսը կապում են հաստ
թել կամ բարակ պարան. նրա ուղղությամբ մի
բանվոր 10 սանտիմետր հաստության, ծալը սրած
փայտի բիրով քսան-քսան սանտիմետր իրարից
հեռու 18—22 սանտիմետր խորությամբ փոսեր
է բացում. նրա յետևից գնացող մի այլ բանվոր
շիթիլանոցից հանած բազուկի կամ գազարի շի-
թիլները տնկում է այդ փոսերի մեջ և հողը
թեթև հուպ տալիս շուրջն ու անցնում: Յերբ
առաջին շաբթը պատրաստ է, թելը փոխադրում
են լերկրորդ շաբթը՝ 25 սանտ. առաջինից հեռու և,
իհարկե, առաջինին զուգահեռ: Նույն աշխատան-
քը, ինչպես և առաջին շաբթի համար էր, կատարում
են լերկրորդ շաբթում, հետո դարձյալ տեղափո-
խում են պարանը՝ 25 սանտիմետրի վրա և սկսում
են նույն կերպ տնկել յերրորդ շաբթը:

Այսպես յերեք շաբթ տնկելուց հետո սկսում

Նկ. № 6. Նանտի գազար:

են չորրորդ շարքը, սրա հեռավորութիւնը յեր-
րորդից անում են վոչ թե 25 սանտիմետր, այլ
50 սանտիմետր, այսինքն՝ յերկու անգամ լայն:
Յերրորդ շարքը տնկելուց հետո նորից 25 սան-
տիմետրի վրա անում են հինգերորդ և վեցերորդ
շարքերը: Յոթերորդ շարքը անում են վեցերոր-
դից դարձյալ կես մետրի վրա, ութերորդը նույն-
քան, իններորդը նույնքան, իսկ տասներորդի հա-
մար նորից 25 սանտ. և այսպէս ամեն մի յերեք
10 սանտ. շարքից հետո թողնում են կես
մետրանոց լայն շարքեր, վորով ստացվում է
շարքերի ժապավեն:

Այս յեղանակով տնկելն այն առավելու-
թիւնն ունի, վոր ավելի հեշտ է լինում թե
քաղհանելն ու փութւրացնելը և թե ջրելն ու ալ
աշխատանքներ կատարելը:

Այստեղ ևս քաղհանն ու փութւրացումը պետք
է անել տնկելուց հետո մինչև բերքը ժողովելը՝
5—6 անգամ և ջրել 4—5 անգամ:

Վորքան արտը լավ է քաղհանած ու փութ-
րացրած, այնքան բույսերը ջրելու քիչ կարիք
են գգում և լավ բ՛րք են տալիս:

ԲԵՐՔԻ ԺՈՂՈՎԵԼՐ.—Բազուկի և գազարի բեր-
քի ժողովելը սկսվում է ոգոստոսի վերջերին և
սեպտեմբերի մեջ, Հողից նրանց հանում են բա-
հերով՝ շատ զգուշութեամբ, վորպեսզի նրանց ար-

մասները չճխսեն: Ժողովելով բերքը, մաքրում են
հողից, ցեխից և ապա 2—3 որով բարակ շեր-
տով փռում են արևի տակ, վոր ցամաքի, վո-
րից հետո կամ անմիջապէս շուկա յե ուղարկ-
վում՝ վաճառելու համար, կամ թե պահում են
չոր նկուղներում՝ ձմեռը հետգհետե շուկա հա-
նելու համար:

Լավ մշակված մի հեկտար հողամասից
ստացվում է բազուկ՝ 170—200 ցենտներ, գա-
զար՝ 150—170 ցենտներ:

ՏԵՍԿԻՆԵՐԻ.—Բազուկի սեղանի տեսակներից
ամենից լավերը համարվում են «ԵՐՇՈՒՐՏԻ»
մուգ կապույտ յերկարավուն և «ՅԵՂԻՍԱԿԱՆՐ»՝
նույն գույնի, բայց կոլոր և գնդաձև: Գազարի
տեսակներից լավագույններն են՝ «ԲՐԱՈՒՆԵՎԵյ-
ՂԻՆՐ»՝ յերկարավուն, Նանսի կարճը, բաց կար-
մրագույնը և Դավիդովսկի ու Վորոբյովսկի՝
յերկարավուն տեսակները:

ՏԵՐԵՎՆԵՐԻ ՈՂՏԵՂՈՐԺՈՒՄԸ.—Բացի արմատ-
ներից, վորոնք հասնում են աշնան սկզբին, կե-
րակրի մեջ գործածվում են նաև բազուկի տե-
րեներն ու ցողունը: Վերջինս կարելի յե նաև
չորացնել, 15—20 որ պահելով արևի տակ, նա-
խապես հեռացնելով տերեւները և կոտորելով
2—3 սանտիմետր: Զորացրած ցողունները գցում
են կերակրի մեջ, պատրաստում են սալաթ, աղը

դնում և այլն, իսկ թարմ տերևները տալիս են կովերին և մյուս անասուններին—ջեզներին, ձիերին, հորթերին և այլն, վորոնք մեծ հաճույքով ուտում են:

6. Ս Ո Ւ Ք

ՏԵՍԵԼՆԵՐԸ.—Սոխի բազմաթիվ տեսակներից ամենից արժեքավորները նրանք են, վորոնք տալիս են խոշոր գլուխներ, քաղցրահամ են և ունեն վորոշ կծվություն: Շատ կծու սոխը շուկայում հարգիչ չէ: Նշանակություն ունի նաև սոխի ձևը՝ կոլոր, քիչ տափակ սոխը, գերադասելի չէ յերկարավունից, բաց կարմրավուն կեղեվով՝ սպիտակ կեղևավորից: Սոխի գլուխները պետք է լինեն վոչ շատ մանր և վոչ ել շատ խոշոր. այս վերջինները շուտ են ծլում ու նեխում:

Անդրկովկասում մշակվող սոխի տեսակներից լավ են համարվում Հայաստանում՝ Ղարխունի տեսակը, Գանձակի և Ղաբայդի սոխը, վորպես և Շարուրի պարսկական (Ռուի) տեսակները:

ՀՈՂԸ ՅԵՎ ՊԵՐՍԵՍԵՑՈՒՄԸ.—Սոխը սիրում է ավազոտ տղմահող, կավաավազային փուխը կամ ավազակավային խոր շերտով հողեր, տաք կլիմա, շատ ջուր և չոր յեղանակ: Պարարտանյութերից մոխիրն ամենից ավելի յե հարմարվում

սոխին. նա խլում է սոխից նրա կծվությունը և տալիս է դիմացկանություն: Վորպես պարարտացում, հեկտարին 16—18 ցենտ. մոխիրը բավական է: Սոխը չի սիրում թարմ գոմաղբ, վորը նրան փտեցնում է և ձմեռը պահելու համար դարձնում է փակուկ և անդիմացկուն:

Հողի մշակությունը նույնն է, ինչ վոր բազուկինը:

ՍԵՐՄ ՅԵՎ ՅԻԹԻՆՆԵՐ.—Շիթիլանոցում պատրաստած և շիթիլներով տնկած սոխն ավելի մեծ բերք է տալիս, քան անմիջապես արտի մեջ ցանածը. նույնն է և շարքացանքը: Շարքացան սոխն ավելի քիչ մշակություն է պահանջում, քան շաղացանը: Վերջին դեպքում հեկտարին դնում է մոտ 30 կիլո սերմ, այնինչ շարքացանի դեպքում՝ 15 կիլոն ել բավական է:

Սոխը ծլելու համար յհրկար փամանակ է պահանջում, ուստի, նախքան ցանելը, սերմը քսակի մեջ ածելով՝ դնում են խոնավ տեղ, ուր և նա ծլում է: Բսածի վրա որը մի անգամ ջուր պիտի ածել, վոր չցամաքի և ապա 5—6 որից հետո ցանել: Այդ միջոցին սոխը ուռչում է, սև սերմի ծայրերին յերևում են սպիտակ ծիլեր, կծու հոտ է արձակում և հիմա յե, վոր նա ցանելու համար պատրաստ է:

Սոխը պետք է ցանել, յերբ յեղանակները

բավականաչափ տաքանում են ու ցրտահարութեան վտանգն անցած են.—այն ե՛ր պարիւրի վերջերին և կամ մայիսի սկիզբներին:

Շիթիւներով ցանելիս պետք է վարվել ճիշտ այնպես, ինչպես բազուկին ու գազարն ենք տնկում: Շարքացան մեքենայով ցանելիս կարելի յետ միանգամից ցանել յերեք-չորս շարք, բայց թողնելով կես մետր տարածութեամբ մի շերտ:

ԽՆՇՄՔՆ ՈՒ ՎՈՌՈՂՈՒՄԸ.—Սոխը, ինչպես արդեն ասվեց, սիրում է պարարտ, բայց թեթեւ հող, ուստի վոչ մի կերպ չպետք է թոնել, վոր հողի յերեսը կեղև կապի և կամ արտի վրա մնան չբաղհանված մոլախոտեր: Արանքների և միջնակների փուխբացումը ձեռքի կուլտիվատորներով կամ թոխիներով՝ սոխի լավ զարգացման և առատ բերքատուութեան առաջին պայմանն է: Սոխը պետք է ջրել ամեն ամեն քաղհանից հետո, բայց վոչ այնքան, վոր ջուրը ճահճանա, այլ նա պետք է միջակ արագութեամբ հոսի սոխի միջանցքների միջով: Ոգոստոսի կեսերից պետք է դադարեցնել սոխի վոռոգումը, վորովհետև այդ ժամանակ սոխը գլուխ է բռնում և ջուրը կարող է նրան ֆլասել, առաջ բերել սնկային հիվանդութիւններ:

Սկսած հուլիսից սոխ—նրա կանաչ գոխերն այնքան են մեծացած լինում, վոր սեհրա-

կացնելիս մեկ ու մեջ անում են այդպիսի սոխերն իրենց մանր գլուխներով ու շուկա տանում ծախելու: Սեհրակացումը պետք է կատարել այն խաշվով, վորպեսզի—սոխից-սոխ մնա առառւովին 22-25 սանտիմետր տարածութիւն:

ԲԵՐՔԸ.—Սոխը հասնում է սեպտեմբերին—հոկտեմբերին, յերբ գոխերը սկսում են թառամութեան նշաններ ցույց տալ: Այդ ժամանակ արդեն պետք է բահերով սոխը հանել հողից, մաքրել ցեխից և փռել արևի տակ 10—12 որ, վորպեսզի դրսից ցամաքի, կեղևն ու նրա շապիկը չորանան, հակառակ դեպքում՝ թաց սոխը լիկում է, շուտ փչանում և ձմրանը չի դիմանում: Այսպես չորացնելուց հետո սոխը պետք է տանել չոր նկուղ և իրար վրա մոտ՝ 40—50 սանտիմետր հաստութեան շեղջեր կազմել ու պահել:

Մի հեկտարից ստացվում է 130—170 ցենտներ սոխ, վորի ցենտները շուկայում վաճառվում է 4 ռուբլուց մինչև 5 ռուբլի: Դիչ չեն դեպքեր, յերբ լավ մշակած ու խնամված մի հեկտարից ստացվել է 400—450 ցենտներ սոխ:

ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ԳԵՄ ԿՈՎԵԼԸ.—Ոգոստոսին սոխի վրա—նրա կանաչ մասերում յերևում են զանազան ֆլասատուներ, վորոնք սպիտակ ալյուրի պես ծածկում են այդ մա-

ոները և ֆնաստում սոխին: Դրանք մանր միջատներ են, վորոնց դեմ կարելի չե կռվել ծծումբ սկսկելով՝ յերկու անգամ—հունիսին և հուլիսի վերջերին:

7. ՎԱՐՈՒՆԳ

ՀՈՂԸ.—Բանջարանոցային բույսերի և պտուղների միջև վարունգը ամենից ընդունվածն ու սիրելին է: Լավ կանաչ, բարակ և փշոտ, ծերին ծաղիկ, փուխը վարունգներով պարծենում է ամեն մի բանջարաբույժ: Նա հաճելի յե և ոգտակար թե՛ թարմ ժամանակ և թե՛ վորպես պահածո՝ աղի կամ քացախի մեջ պատրաստած: Սրամանր և հատուկ տեսակները շատ գործածելի յեն և «պիկուլի» անվամբ շուկայում պահածոների մեջ հարգի յեն: Վարունգը միանման աշողությամբ բուսնում է թե՛ տաք կլիմայում և թե՛ բարեխառն ու ցուտ տեղերում, պայմանով վոր նրան հատկացված լինի թարմ, հարուստ հող, քամիներից պաշտպանված ու ըստ վերոտ տեղ և արևի անսխիշական ազդեցութունից ազատ: Մաքուր ջուրը—մանավանդ համեղ ու սառնորակ աղբյուրաջուրը վարունգներին տալիս է առանձին փուխրութուն ու քնքշութուն: Խամ կամ խամացած չմոտ հողե-

րում վարունգը զարգանում է ամենից լավ: Երբ անդալուսին չկա—թարմ ու լավ աղբած հողը կարող է նրան փոխարինել:

ՑՆՖՔ.—Վարունգը լավ արդյունք է տալիս, յերբ ցանում են 2 կամ 3 տարեկան սերմեր: Վարունգի սերմը ցանում են մեկը մյուսից 40 սանտիմետրի վրա շարքերի մեջ՝ թմբերի վրա, 4—6 սանտիմետր խորության փոսերում՝ յերկու-յերկու հատ: Դրանից հետո փուխը հողով ծածկում են, թեթև ջրում և սպասում մինչև նրա ծլելը: Ապրիլին ցանած վարունգի սերմը մեղմ ու տաք յեղանակում արդեն մի տաս ուրից հետո ծլում է: Հենց վոր յերևաց յերրորդ տերևը, վարունգի բուգը պետք է լցնել—այսինքն մինչև տերևները հող կիտել շուրջը—բացելով նրա շուրջ մի փոս, ուր ձնձյուղով ջուր են ածում, կամ թմբի տակ գնացող առվակով ջուր բաց թողնում: Դրանից հետո յե, վոր պետք է քաղհանել բոլոր մուխիտները, հողը բահերով կամ կուլտիվատորներով փուխրացնել ու 7—8 օրը մի անգամ առատ ջրել:

Ծիլը դուրս գալուց մի ամիս անց, վարունգի թուփը մեծանում, ճուղավորվում է, և չանցած 15 օր յերևում են դեղնագույն ծաղիկները, վորոնցից առաջանում է նրա պտուղը: Սա տաս ուրվա մեջ այնքան մեծացած է լինում,

վոր կարելի չե գործածել և հետզհետե ժողովելով՝ շուկա հանել: Խնամելու ժամանակ պետք է ուշք դարձնել, վոր թաղերը իրարու հետ չխճճվեն, վոր վարունգը գտնվի ստվերի մեջ, թփի տակ և վոչ մի դեպքում արևի տաք ճառագայթների տակ, վորից նա դառնանում է, ծովում ու իր յերկարավուն գեղեցիկ տեսքն ու մուգ կանաչ գույնը կորցնում է:

Յերբ թաղը շատ փարթամ է և պտղակալումն ուշանում է, լավ է վարունգի թփի ճյուղերի ծայրերը 3—5 սանտիմետր յերկարութամբ յեղունգով կտրել: Դրանից խոշորանում են նրան ծածկող տերևները, իսկ ինքը, պտուղը ավելի չե յերկարանում ու հյութալի դառնում: Առատ ու հաճախ՝ շաբաթը մի անգամ՝ վոռնգելը վարունգների աճող զարգացման գլխավոր պայմանն է, միայն թե ջրելիս չպիտի կպչել նրա թաղերին ու տերևներին, չվիրավորել դրանց, վորից փաստվում են վարունգները, ծովում և շատ անգամ դառնանում են:

Վարունգը, յեթե թարմ ուտելու համար է, պետք է ժողովել, քանի դեռ նրա միջի սերմերը չեն մեծացել, այլ զրեթե աննկատելի յեն ու փխրուն: Լավ է ժողովել առավոտերը կանուխ—արևը ծագելուց առաջ և իսկույն շուկա ուղարկել քանի դեռ թարմ է ու չե թառամել նրա

կանաչ կեղևը: Քաղելիս ևս պետք է շուշ պուկել կամ կտրել սուր դանակով, և ստելով, վորչափ հնարավոր է, քիչ կպչել թաղին ու տերևներին:

ԲԵՐՔ.— Մի հեկտար տարածությունից ըստ տացվում է 20—30 հազար վարունգ: Լավ տեսակներից ամենից ընտիր վարունգները պետք է թողնել թփի վրա, վոր հասնեն—դեղին գույն ստանան: Դրանցից է, վոր ստացվում է լավ սերմացուներ:

Մի վարունգի մեջ կա 100—120 սերմ: Սա պետք է ժողովել, լավ մաքրել, հով ու ստվերոտ տեղում չորացնել, լցնել մանր քսակների մեջ և պահել այնպիսի տեղ, ուր մկները չկան: Յերկրորդ տարում այսպես ընտրած և պահված վարունգի սերմացուն ամենից հաստատուն բերքն է տալիս, յեթե միայն մշակությունն ու հողը չեղել են հարմար:

ՏԵՄԱՎՆԵՐ.— Ուտելու, ինչպես և թթու և աղը դնելու համար լավագույն տեսակներն են Անդրկովկասում—Հայաստանում՝ Ախտալի գավառակի Բժնի վարունգը, Վրաստանում՝ Մուխրանի և Ագրբեջանում Բանանցի և Ղուսարի վարունգը: Սրանք մուգ կանաչ գույնի են, յերկարավուն ու շատ փուխր ու քնքույր:

«Պիկուլի» համար մշակվում են վարունգի հատուկ մանր տեսակները:

վոր կարելի չե գործածել և հետզհետե ժողովելով՝ շուկա հանել: Խնամելու ժամանակ պետք է ուշք դարձնել, վոր թաղերը իրարու հետ չխճճվեն, վոր վարունգը գտնվի ստվերի մեջ, թփի տակ և վոչ մի դեպքում արևի տաք ճառագայթների տակ, վորիցնա դառնանում ե, ծովում ու իր յերկարավուն գեղեցիկ տեսքն ու մուգ կանաչ գույնը կորցնում ե:

Յերբ թաղը շատ փարթամ ե և պտղակալումն ուշանում ե, լավ ե վարունգի թփի ճյուղերի ծայրերը 3—5 սանտիմետր յերկարուկ թլամբ յեղունգով կտրել: Դրանից խոշորանում են նրան ծածկող տերևները, իսկ ինքը, պտուղը ավելի չե յերկարանում ու հյութալի դառնում: Առատ ու հաճախ՝ շաբաթը մի անգամ՝ վոռնգելը վարունգների աճող զարգացման գլխավոր պայմանն ե, միայն թե ջրելիս չպիտի կպչել նրա թաղերին ու տերևներին, չվիրավորել դրանց, վորից փասվում են վարունգները, ծովովում և շատ անգամ դառնանում են:

Վարունգը, յեթե թարմ ուտելու համար ե, պետք ե ժողովել, քանի դեռ նրա միջի սերմերը չեն մեծացել, այլ գրեթե աննկատելի յեն ու փխրուն: Լավ ե ժողովել առավոտրերը կանուխ—արևը ծագելուց առաջ և իսկույն շուկա ուղարկել քանի դեռ թարմ ե ու չե թառամել նրա

կանաչ կեղևը: Քաղելիս ևս պետք ե զգուշ պոկել կամ կտրել սուր դանակով, աշխատելով, վորչափ հնարավոր ե, քիչ կպչել թաղերին ու տերևներին:

ԲԵՐՔ.—Մի հեկտար տարածությունից ըստ-տացվում ե 20—30 հազար վարունգ: Լավ տեսակներից ամենից ընտիր վարունգները պետք ե թողնել թփի վրա, վոր հասնեն—դեղին գույն ստանան: Դրանցից ե, վոր ստացվում ե լավ սերմացուներ:

Մի վարունգի մեջ կա 100—120 սերմ: Սա պետք ե ժողովել, լավ մաքրել, հով ու ստվերոտ տեղում չորացնել, լցնել մանր քսակների մեջ և պահել այնպիսի տեղ, ուր մկները չկան: Յերկրորդ տարում այսպես ընտրած և պահված վարունգի սերմացուն ամենից հաստատուն բերքն ե տալիս, յեթե միայն մշակությունն ու հողը յեղել են հարմար:

ՏԵՄԱԿՆԵՐ.—Ուտելու, ինչպես և թթու և աղը դնելու համար լավագույն տեսակներն են Անդրկովկասում—Հայաստանում՝ Ախտալի գավառակի Բժնիի վարունգը, Վրաստանում՝ Մուխրանի և Ադրբեջանում Բանանցի և Ղուսարի վարունգը: Սրանք մուգ կանաչ գույնի են, յերկարավուն ու շատ փուխր ու քնքուշ:

«Պիկուլի» համար մշակվում են վարունգի հատուկ մանր տեսակները:

Յ Դ Դ Ո Ւ Մ

ՅԸՆՆԵԼՈՒ ՑԵՂԸ ՑԵՂ ԺԱՄԱՆԱԿԸ.—Բանջարապտուղների մեջ դդումն ամենից քիչ պահանջկոտ բույսն է: Հազվագեղ է, վոր դդումը ցանեն հեկտարներով, այլ մեծ մասամբ ցանում են բանջարանոցների այն հողամասերի վրա, ուր ուրիշ բանջարներ չեն բուսցվում,—դա բանջարանոցի չեղբերն են, պատատեղերը, քարաշեղջերի մեջ:

Դդումը տաք կլիմա յե սիրում, արև ու ջուր: Բավական է, վոր լինի պարարտ, թեև անհարմար հող, և դդումն այնտեղ կգարգանա նույնպիսի աջողությամբ, ինչպես և բաց դաշտում:

ՑԸՆՔՆ ՈՒ ԽՆՇՄՔԸ.—Սերմը ցանում են 24 ժամ թրջոց դնելուց հետո լայն փոսի մեջ, ուր պետք է ածել մոտ մի բահ փտած աղը, ծածկել չերկու մատի հաստության հողով և ջրել: Չանցած մի շաբաթ, դդումը դուրս է գալիս և ընդամենը մի ամսում իր լայն տերևներով ծածկում է շուրջը գտնված 2—3 մետր տարածություն: Դրա համար ել ամեն մի քառակուսի մետրի վրա մի դդմասերմը բավական է, վորպեսզի նրա թաղերը դնան և, տարածվելով մի բանի մետր հեռավորության վրա, բռնեն ամբողջ հողամասը:

Քաղհանել պետք է դդումի շուրջ գտնված հողերը և այն ել ընդամենը 2—3 անգամ, վորից հետո դդումի թփերը իրենք կբռնեն այդ տեղերը և կխեղդեն մոլախոտերին:

ԲԵՐՔԸ.—Դդումը հասնում է ոգոստոսից մինչև հոկտեմբեր: Յեթե թաղի վրա շատ դդումներ կան, պետք է առաջացած մանր դդումները կտրել, վորպեսզի մնացածները շուտ մեծանան. նույնը պետք է անել թաղի ծայրերից անընդհատ դուրս յեկող նոր շուղերի վերաբերմամբ: Վորպեսզի դդումը լավ հասնի, նրան պետք է վերջին շրջանում հանել ստվերից և ալի տակ գցել ու առատորեն ջրել: Մի հեկտարից ստացվում 1500-2000 հատ դդում, վորը, յեթե խոշոր տեսակիցն է, կշռում է 200—220 ցնամներ:

Վորովհետև դդումի պահանջը մեծ չէ, այսինչ ընտանիքի պարենավորման համար նա լավ կերակուր է, ուստի չարժի դդումով զբաղեցնել հեկտարներ, այլ, ինչպես արդեն ասվեց, այն կարելի չէ ցանել բանջարանոցի բոլոր չոգտագործված տեղերում—յեթե միայն նա չի խանգարի մյուս բանջարներին:

Բերքը ժողովելուց հետո լավ է մի քանի օր դդումը դնել արևի տակ, վորպեսզի նա ցամաքի, կեղևը ավելի ամրանա, և ձմեռը լավ դիմանա:

9. ԼՈՐԻ ՅԵՎ ՍԻՍԵՌ

Հայաստանում կան շրջաններ, ուր լորին վաղուց ի վեր բանջարանոցից անցել ե դաշտ և դարձել ե շատ ընդունված ու լեկամտաբեր դաշաային մշակույթ: Կոտայքի գավառակի գրեթե բոլոր գյուղերում լորին մշակվում ե մեծ մասամբ դաշտերում. նույնը ավելի նվազ չափով արվում ե Բաքանայի գավառում, Մանահնի ձորում, Ղափանի մի շարք գյուղերում:

Նկատի ունենալով լորու և նրա հետ նաև սիսեռի մի այլ հատկություն, վոր նրանք պատկանում են հողը հարստացնող բույսերի ընտանիքին, նաև այն, վոր նրանք պահանջկոտ չեն պամիդորի ու կաղամբի պես և հավասար աջողությամբ բուսնում են մեր թե տաք և թե նախալեռնային գոտիներում—դրանց մշակությունն ու լայն տարածումը պետք ե համարել շատ ցանկալի, մանավանդ կոլանտեսությունների ցանքաշրջանի մեջ:

ՀՈՂԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.—Լորին սիրում ե խորը սևահող և շուտ-շուտ վռոգել: Քարքրոտ տեղերը—յեթե միայն հողը մշակված ե, չի արգելում լորու լավ զարգանալուն, ուստի այդպիսի հողերը, յեթե միայն ունեն մշտական ջուր, կարող են հատկացվել լորու և սիսեռի մշակության համար:

Ամենից լավ է լորու շարքացանքսը՝ թմբերի վրա—մեկը մյուսից $\frac{3}{4}$ արշին հեռավորությամբ, իսկ շարքը-շարքից՝ մեկ մետր, պայմանով, վոր շարքերի միջից անցնի վռոգելու ջուրը:

Ցանել պետք ե ապրիլի վերջերին կամ մայիսի սկզբին, յերբ սառնամանիքի վտանգը բոլորովին անցած կլինի:

Ծլելը արագացնելու համար 2—3 որ թրջոց են դնում և ապա շարքով աղոսների մեջ սերմում՝ յերկու-յերկու հատ ու յերկու մատ հողով ծածկում:

Մի շաբաթից թե լորին և թե սիսեռը ծում են, արագ զարգանում և մի ամսից իրենց տակ սովեր են առաջացնում:

ՏԵՍԵԿՆԵՐ.—Լորու և սիսեռի տեսակները շատ են: Լորու յերկու տեսակից՝ թփավոր և բարձրացող—կարելի չե ընտրել այն տեսակը, վորի համար հիշյալ շրջանուն այս կամ այն հարմարությունները կան. այսպես, որինակ, յեթե շրջանը անտառին մոտ ե, կամ ծառատունկեր կան և հեշտ ե լորածողիկներ ձեռք բերել—այդ տեղերում ձեռնտու չե ցանել բարձրացող լորին, վորի բերքատվությունն սովելի յերկարատե ե, իսկ յեթե շրջագայքում կամ գյուղում ու անտեսության մեջ փայտեղենի պակասություն ե զգացվում, այդտեղ ավելի ձեռնտու չե թփալորին և

սխեռը: Առաջինների համար, վորպեսզի նրանք հենվեն ու փաթաթվեն, ձողիկները տնկվում են լոբու մոտ—արմատից 10—15 սանտիմետր հեռավորութան վրա: Ձողերը պիտի լինեն յերեք արշին յերկարության և 3-4 սանտիմետր հաստության: Արդեն յերկրորդ ամսին ծաղկելուց առաջ, լոբին փաթաթվում է այդ ձողին և ծաղկելով, սկսում է տալ իր կանաչ պտուղը:

ԲԵՐՔԻ ՓՈՂՈՎԵԼԸ.—Նույն ժամանակին, միայն առանց ձողերի, թփակալում են թուփ լոբին և սխեռը:

Լոբին գործ են ածում թե՛ կանաչ և թե՛ հասած դրությամբ. վերջին դեպքում գործ են ածում նրա հունդերը:

Լոբու ծաղկելն ու բերքատվությունը տեղում է յերկու ու կես ամիս, յեթե միայն նա տառորը մի անգամ ջրվում է: Կանաչ և դալար քաղած լոբին պետք է նույն որը շուկա տանել, իսկ յեթե տնային գործածության համար է, մանր կտտորել ու մի ստվեր, բայց տաք տեղ մաքուր խսիրների վրա փռել՝ չորացնելու համար:

Յերբ ուզում են լոբու միջուկը—նրա հունդերը ժողովել, այդ դեպքում թողնում են մինչև վոր նա լավ հասնի, կճեպ կապի, ամբանա ու

հետո միայն ժողովում են և կախում, կամ տրորում, վորի հետևանքով հունդերը՝ լոբին կամ սխեռը կճեպից դուրս են գալիս: Քամհարելուց հետո մաքրում են լոբին, 3—4 որ արևի տակ փռում, չորացնում, ապա, ածելով քսակների մեջ, պահում են կամ շուկա հանում:

ԲԵՐՔԸ.—Մի հեկտար ցանած լոբին կտա 50—58 ցենտներ կանաչ լոբի և մոտ 16 ցենտներ չոր. նույն քանակությամբ ել ստացվում է չոր սխեռ:

Բերքը ժողովելուց հետո լոբու ձողերը պետք է ժողովել, ծայրերը մաքրել ցեխից, չորացնել և կապելով պահել մի չոր ծածկի տակ հաջորդ տարվա համար: Լավ պահված ամուր փայտի ձողիկները կարող են ծառայել 3—4 տարի՝ տարեկան 10—15% կորուստ ունենալով:

10. ԿԱՆԱՉԵՂԵՆ

Կանաչեղեն են կոչվում բանջարների մյուս բազմաթիվ տեսակները—խաղանախը, համեմը, մաղդանոսը, սամիթը, ամսական բողկը, նեխուրը, թարխունը և այլն, վորոնք չեն մշակվում մեծ տարածությունների վրա, այլ տներին կից բան-

Ջարանոցներում կամ այգիների ու պարտեզների մեջ:

Դրանց, ինչպես նաև ձմրան բողկի, գետնախնձորի մասին մենք այստեղ չենք խոսում, վորովհետև դրանից շատերի մշակութունը շատ պարզ է, ուստի և կարոտ չե մանրամասն նկարագրության:

Այսքանը միայն կավեղացնենք, վոր ժողովուրդի սննդի համար այդ բոլոր բանջարները շատ ոգտակար են, նրանք, վորպես հոտավետ համեմունք, համ ու հոտ են տալիս կերակուրներին և հեշտացնում ու նպաստում են վոր կերակուրները ախորժակով ուտվեն և մարսվեն:

Խորն ու խնամքով, դեռ աշնանից վարած կամ բահած հողը, յեթե մանավանդ նա նախապես աղբվում է տանը և տնտեսության մեջ ժողոված ու փտած կամ կիսափտած աղբով,—այդ բոլոր կանաչեղենների ու բանջարների հաջող մշակության ու բերքատվության գլխավոր պայմանն է:

Պետք է միայն հոգ տանել, վոր ամեն մի բանջարանոց ապահովված լինի ջրով:

Աշնանից վարած կամ բահած հողը վաղ գարնանը վարելն ու փոցխելը և, վոր գլխավորն է, ցանելուց հետո նրանց քաղհանելն աջողության մյուս գլխավոր պայմանն է:

Կանաչեղեններ ցանողը պետք է լավորակ սերմ ընտրի և ցանելուց հետո խնամքով փութաբացնի հողը, բույսերի բողազները լցնի և, վոր գլխավորն է, ցանկապատով կամ ուրիշ յեղանակով պաշտպանի բանջարանոցը, վորպեսզի անասուններն ու թռչունները չարածեն, վոտնատակ չտան և ալին:

Լավ խնամված բանջարանոցի $\frac{1}{4}$ հեկտարը կարող է տիրոջը տալ 100—150 ոււրլի զուտ արդյունք, իսկ յեթե նա մեծ քաղաքներին մոտ է և արտահանվում է շուկա—կտա նույնիսկ 300 ոււրլու մի գումար, վոր մեր գլուղացու բյուջեյում աչքի ընկնող նշանակութուն կարող է ունենալ:

Տնտեսության մեջ գտնված բոլոր ազատ ձեռքերը՝ կին, յերեխա, ծերունի կարող են բանջարանոցում գտնել ամենաձեռնտու աշխատանք: Յեթե տնտեսությունը չունի ազատ ձեռքեր, վորոնք հոգ տանեն բանջարանոցին, այդ դեպքում ավելի լավ է բոլորովին չձեռնարկել բանջարանոց պահելու, վորովհետև միևնույն է, այդպիսի բանջարոնցից վոչ մի յեկամուտ ու արդյունք չի կարելի սպասել:

11. ԲԱՆՋԱՐԱՆՈՅՆԻ ՎԱՋԱՌԵԼԸ

Արդյունաբերական—այսինքն ծախելու նը-
պատակով կազմակերպվող բանջարանոցների
միջերգները, յեթե մանավանդ դրանք պատկա-
նում են կոլանտեսություններին, կարող են ա-
մենից լավ վաճառվել, յերբ բանջարանոցի տե-
րերն առաջուց պայմանավորվում են Հայգյուղկո-
ոպի Վարչության հետ: Այդ դեպքում Հայգյուղ-
կոոպը բանջարանոցատերերին կարող է տալ փորոշ
գումար, փորպես կանխավճար (կոնտրակտացիա)
ի դիմաց իրան տրվելիք բանջարների: Պայմա-
նավորվողն այդ գումարը գործադրելու յե բան-
ջարանոցի կազմակերպման ծախքերի վրա: Բացի
դրանից, նույն Հայգյուղկոոպը կամ հենց մեր
Սպառկոոպերացիան՝ ի դեմս բանկոոպների վար-
չության կարող է իր հետ պայմանավորված ան-
ձին կամ կազմակերպությանը բաց թողնել Գյուղ-
բանկի միջոցով, կամ հենց ինքը՝ բանջարի սեր-
մեր, գործիքներ, մեքենաներ, բուժելու դեղեր,
ամանեղեններ, կողովներ, արկղներ, և այլն:

Ամենից լավ է, յեթե փորոշ շրջանի կամ
գյուղի բանջարաբույծները միանան և կազմեն
«բանջարաբույծների արտադրական ընկերու-
թյուն» կամ «արտել». այդ դեպքում թե միջերգ-

ների սպառումը և թե վարկերի—դրամների
ստացումը կլինի ամեն կողմից ապահովված:

Բանջարաբուծական խոշոր ընկերություն-
ները կարող են ունենալ իրենց մասնագետ բան-
ջարաբույծ-հրահանգիչ, փորի ցուցմունքներով
ու ղեկավարությամբ կկատարվի ընկերության
անդամների բանջարանոցների բոլոր պատասխա-
նատու աշխատանքները:

Հիշելու յե, փոր խելացի դրված, լավ կազ-
մակերպված բանջարաբուծությունը գյուղատն-
տեսության ամենից շահավետ և հետաքրքիր
ձեռնարկությունն է, մանավանդ, յերբ դրա հետ
կապված է նաև բանջարանոցային սերմնաբուծու-
թյունը:

ՑԱՆԿ

	Եջ
1. Յերկու խոսք	3
2. Նախապալմաններ	5
3. Կարտոֆիլ	6
4. Կաղամբ	15
5. Պամիկոր	22
6. Բաղրջան	29
7. Բաղուկ և գաղար	30
8. Սոխ	36
9. Վարունգ	40
10. Դդում	44
11. Լորի և սխեռ	46
12. Կանաչեղեն	49
13. Բանջարեղենի վաճառելը	52

18. Հ. Ս. զառյան. — Գյուղատնտեսական բանվորութ.
և միջազգ. կոմմունիստական շարժումը (սպառ.) 40 »
19. Ն. Խան-Ս. զառյան. — Ուղեցույց արդյունավետ խողա-
բուծության (սպառվ.) 15 »
20. Ֆերդինանդով. — Հավաքուծ. և նրա ոգուտն. (սպ.) 20 »
21. Ս. Դանելբեգ. — Հավ և ուշ, քան յերբեք (ազրո-
պիյես) (սպառված) 20 »
22. Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարյան. — Կտավատը և կա-
նեփը (սպառ.) 20 »
- թյունը (սպառ.) 15 »
24. Հրահանգ Հայաստանի Խ. Ս. Հանրապետության
անասուններից փայտեղեն բաց բողբուլ համար
(սպառողական) 15 »
25. Գրոմ. Ս. Վ. Քալանթար. — Կաթնատու կովի կերակր. 30 »
26. Ս. Ս. Տրիֆունով. — Ինչու պետք է ցելը շուտ անել 15 »
27. Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարյան. — Տիգրանի (սպառ.) 5 »
28. Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարյան. — Պողատու ծառերի զննա-
տուններն ու հիվանդութունները (սպառվ.) 25 »
29. Լ. Սուբբոսի. — Կովի դատը (ազրո-պիյես) 20 »
30. Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարյան. — Տիգրանի (սպառ.) 5 »
31. Խ. Ս. Տրիֆունով. — Պողատու ծառերի զննա-
տուններն ու հիվանդութունները (սպառվ.) 25 »
32. Խ. Ս. Տրիֆունով. — Գյուղի հողաշինարարութ. 20 »
33. Ս. Ռազմ. — Տրակտորը (ազրո-պատմվածք) 15 »
34. Ֆալսադի. — Խորհրդավոր արտունջներ ազրո-պուլյց 15 »
35. Խ. Ս. Տրիֆունով. — Գյուղատնտ. անասնաբույժը և իր
ազրո-պուլյցը 20 »
36. Ս. Շրիգոյի. — Տասը պատգամ անասնապահին
(բ. տպագր.) 20 »
37. Ս. Խանզադյան. — Մեղվարծության գործնական
ձևերը (սպառված) 60 »
- Թյան հերթական խնդիրներից (սպառված) 40 »
39. Ս. Ս. Բանասյան. — Գուլթան, թե՛ արոր (սպառ.) 10 Կ.
40. Վ. Բուկով. — Այժն աղքատի կոֆը և (սպառված) 20 »
41. Խ. Ս. Տրիֆունով. — Գոմաղը 20 »
42. Խ. Ս. Տրիֆունով. — Լենինը և գյուղացիությունը 30 »
43. Ս. Մուսեղյան. — Անտառը պետք է հաշվով կտրել 5 »
44. Խ. Ս. Տրիֆունով. — Ինչպես պատվաստել պղա-
ղատու ծառերը 10 »

46. Հ. Ա. Ղազարյան. — Յեռագաշտից դեպի սոցիալիզմ՝ 1 ռ. 50 »
կոոպերացիայի վրայով
47. Վ. Ս. Միխայլով. — Տավարի վարակիչ հիվանդու- 5 »
թյունները 25 »
48. Մ. Թումանյան. — Վիկ 5 »
50. Նոյեմբերի ճանապարհին (ժողով.) (սպառ.) 20 »
51. Պրոֆ. Ա. Վ. Քալանթար. — Կաթնառատ կովի ընտ- 20 »
րութունը և նախիրի ազնվացումը
52. Հրահանգ գյուղատնտ. կոոպերատիվ ընկերութ. 20 »
տոմարագրելու կարգի մասին (հավ. «Գյուղ. կյանք»-ի)
53. ԽՍՀՄ Հողոգտագործության լեզվ հոգաբնակար- 20 »
անության ընդհանուր հիմունքները
54. Հ. Փիրումյան. — Հողժողովման 1927/28 թ. գոր-
ծունեությունը
55. Ա. Ա. Բաճախյան. — Դեպի բերքի բարձրացում
56. Վ. Պ. Դոբրինին. — Ձիերի արհեստական բեղմնա- 25 »
վորումը
57. Ա. Վեմիսյան. — Պողատու ալգին ու նրա խնամքը 45 »
58. Ա. Մարգարյան. — Վոչխարաբուծություն 50 »
59. Ա. Ա. լեզվ Ա. Թ. — Բանջարաբուծություն 20 »
- և գյուղատնտ. ինդուստրացումը 25 »

ՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ԵՆ ՅԵՎ ՇՈՒՏՈՎ ԿՀԱՆՁՆՎԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

1. Ի Տեր-Ներսիսյան. — Ինչպես մշակել խաղողի այգի-
ները (Բ. տպագր.)
2. Տ. Ասլանյան. — Մեղվապահի ուղեցույց
4. Ա. Իսահակյան. — Հանրամատչելի զբոսայգիներ գինե-
գործութ. մասին
- ԴԻՄԵՆ՝ ՅԵՐԵՎԱՆ, Հողժողովման շրատարակչության
Հայգործի կենտրոնական լեզվ գավառական գրա-
խանություններին, Գավհողքաժիններին:

